

Interview met Ton Hogenes

door Jellie Boll en Michael Eisenblätter

Ton Hogenes is al 30 jaar lid van het Wagnergenootschap, waarvan de laatste vier jaren als voorzitter. Op 10 juni 2014 droeg Ton het stokje over aan Leo Cornelissen. Reden genoeg voor *Wagner Kroniek* hem te vragen naar zijn ervaringen. Daarom togen Jellie Boll en Michael Eisenblätter samen naar de woning van Ton en zijn vrouw Cyrine in de mooie Holbeinstraat in Amsterdam.



Ton, wanneer en hoe kwam je in aanraking met de muziek van Wagner? Wie was er het eerst in jouw leven: de schrijver Thomas Mann of de componist Richard Wagner?

Ik begin nog wat eerder terug. Lang geleden, toen ik nog thuis woonde zette mijn vader op zondagmiddag altijd de Vlaamse radio aan want die hadden een operaprogramma. Wij waren thuis met 5 kinderen en geen van de anderen had toen interesse daarvoor. Mijn vader en ik kropen dan in de radio, zo'n hele oude met van die draaiknoppen en daar zaten wij met z'n tweeën te luisteren naar opera. Soms liep mijn moeder voorbij de kamer waar wij zaten en riep iets in de trant van 'wat jullie aan dat kattengejank vinden, afschuwelijk! hou toch op!' 'Nee', zei mijn vader, 'ga weg jij, doe de deur van de kamer dicht, en ga naar de keuken.'

Af en toe werd er ook een stuk van Wagner gespeeld en ja, op de een of andere manier trof me dat méér dan Donizetti of Verdi of Bellini of Mozart. Iets heel specifiek overkomt je dan, wat des Wagners is en wat niemand je kan uitleggen.

Op een goed moment, ik ben nu eind jaren '70, begon ik mij veel bewuster te interesseren voor Wagner en dat kwam door, je hebt de naam al genoemd, Thoman Mann.

Ik was (en ben) een leesbeest en een van mijn favoriete auteurs vanaf al heel lang geleden is Thomas Mann. Ik las de *Buddenbrooks*, *De Toverberg*, *Lotte in Weimar* en *De dood in Venetië*, noem maar op, en ook zijn brieven, dagboeken, opstellen en essays. En ik ontdekte dat die Thomas Mann die ik zo mateloos bewonderde, zelf een mateloze bewondering had voor het werk van Richard Wagner (hoewel hij en zeker wat later, af en toe ook wel kritiek had op sommige aspecten van diens werk).

En ik dacht: hoe komt het toch dat hij zo gefascineerd is door het werk van Wagner? Wat ziet en hoort hij er in?

Allengs begon Wagner mij in zijn greep te krijgen en ik kwam in contact met het Wagnergenootschap, waarvan ik in 1984 lid ben geworden, althans op papier, want toen ik voor de eerste keer geweest was naar een bijeenkomst in de Tamboer, vond ik het toch maar een wat eigenaardige club met allemaal van die oude mannen die zo bloedserieus bezig waren. Het had iets van een geheim genootschap. Maar in het najaar van 1984 woonde ik in de Stadsschouwburg in Amsterdam voor het eerst een complete live opera van Wagner bij en dat was de *Parsifal*.

Ik heb het nog opgezocht in de Annalen om te zien wie er meededen.

Daar was dirigent Hans Vonk die het Residentie Orkest leidde, de regie was van Hans Nieuwenhuis, Jan Derksen was *Parsifal*, *Klingsor* Henk Smit, *Titurel* Guus Hoekman, *Kundry* Ute Trekel-Burckhardt en *Amfortas* was Heinz-Jürgen Demitz. Bij de *Blumenmädchen* zongen o.a. Charlotte Margiono en Nelly van der Sijde.

En ik ervoer die voorstelling als zó mooi en aangrijpend dat ik de Stadsschouwburg in tranen uit kwam. Ja, die avond is het gebeurd, vanaf dat moment was ik in de ban en dat is nooit meer overgegaan. Ik ging daarna vaker naar de Tamboer en kwam beter in de sfeer, begon ook de lezingen en andere presentaties te waarderen en maakte kennis met andere leden die helemaal geen enge griezels maar heel aardig bleken te zijn.

Toen voorzitter Herman Hoelen er achter kwam dat ik registeraccountant was bij KPMG (die naam klonk vroeger veel beter dan nu) vroeg hij of ik wilde toetreden tot de Kascommissie die de financiële stukken van onze vereniging controleert. Dat wilde ik wel en een en ander leidde ertoe dat ik in 1998 Hans Pot opvolgde als penningmeester.

Wij hadden toen de bestuursvergaderingen in de Frans van Mierisstraat, bij Herman en Claar Hoelen thuis. Paul Frech was de redacteur van ons blad *Wagner after all*. Dat was toen een heel ander blad dan nu. Het was een verzameling van stukken die voor een deel met Wagner te maken hadden,

besprekingen van voorstellingen door leden en ingezonden brieven, maar daarnaast stonden er ook gewoon stukken uit kranten en andere publicaties in die niets met Wagner te maken hadden en bijvoorbeeld over politiek gingen.

Paul is ook degene die het blad indertijd die - ietwat verontschuldigende - naam heeft gegeven toen hij de uitdrukking *Wagner after all* ooit ergens in een trein in Duitsland in een krant was tegengekomen. In 2002 ben ik Paul Frech opgevolgd als hoofdredacteur van *Wagner after all* en dat heb ik gedaan tot 2011 toen Peter Franken de fakkel van mij overnam. Hilke de Munnik was mijn mederedacteur en samen hebben we het blad in de loop van de jaren een ware metamorfose doen ondergaan, zowel wat de vormgeving als de inhoud betreft.



JB: Ja, ik ben je in maart 2010 tegengekomen in het Concertgebouw. Wij kenden elkaar van 'dag' en 'hoe gaat het', en raakten in gesprek. Toen jij vernam dat ik net één (1) week met pensioen was strikte je mij meteen voor de redactie van wat toen nog Waa was.

Inderdaad, ik probeerde het maar en ik was erg blij dat je toen meteen 'ja' zei en het nog steeds doet.

Hoe vond je de veranderingen in het Wagnergenootschap na voorzitterswisselingen?

In eerste instantie ervoer ik het Wagnergenootschap, ik zei het al eerder, als een soort geheim genootschap. Maar met de wisseling van voorzitters is dat in de loop van de tijd veranderd, en vooral Hank Neugarten - voorzitter van 2002 tot 2010 - heeft veel invloed gehad. Hij was de eerste Joodse voorzitter van enig Wagnergenootschap ooit en dat heeft

denk ik de acceptatie vergroot, vooral bij mensen die er nog een beetje vreemd tegenaan keken. In die tijd bestonden de bijeenkomsten ook uit voordrachten en muzikale avonden, en soms ook avonden waarop het allebei gebeurde: iemand houdt dus stukje lezing en gaat of laat op een goed moment, bij wijze van illustratie, een muziekfragment spelen. En ook werd getracht een discussie aan te zwengelen over het een of ander en daar dan zoveel mogelijk aanwezig bij te betrekken. Dat is ook een beetje de formule zoals we die voor ons verenigingsblad hanteren: *van* en *voor* onze leden en dat is - denk ik - deels wel gelukt want nog altijd wordt het grootste gedeelte van de artikelen in ons blad geschreven door leden. Hoewel er helaas maar zelden wordt gereageerd op de inhoud van de artikelen waardoor iets als polemieek uitblijft.

In de tijd van Hank Neugarten hebben we diverse buitenlanders in de Tamboer over de vloer gekregen. Hank was, als gevolg van zijn vroegere werkzaamheden en contacten, duidelijk sterk internationaal gericht: Janice Baird en Dieter Borchmeyer zijn hier in die jaren geweest en ook Josef Lienhart, Suzanne Vill, Martha Schad, Barry Millington, Anthony McDonald en Helen Cooper (*Ring* Reisopera!) alsook Giusy Caruso. Ja, en dat is allemaal toch grotendeels in Hank zijn tijd gebeurd. En het was toen nog wel betaalbaar. We hebben later in het bestuur nog wel eens geprobeerd om wat *hotemetoten* uit Engeland of Duitsland over te krijgen maar dat werd al gauw te duur voor onze beperkte financiële middelen. Maar ja, Hank was erg handig en welbespraakt, hij kletste de mensen naar Amsterdam, en zei: 'maar we kunnen u helaas geen vergoeding geven. Wèl een eenvoudig hotel, de Filosoof, in het straatje om de hoek bij De Tamboer, en dan kunnen we u ook nog wel een tegemoetkoming in de reiskosten geven'. En dat accepteerden ze dan.

Als je kijkt naar onze studieweekends en je kijkt naar de lijst van onderwerpen dan valt iets op. Tot het jaar 2005 zijn de onderwerpen namelijk in de regel de grote *klappers* van Wagner: *Parsifal*, de afzonderlijke delen van de *Ring*, *Tristan und Isolde*, *Tannhäuser - Lohengrin* staat merkwaaardigerwijze er maar één keer bij - maar na dat jaartal is er een grotere diversiteit in onderwerpen. Bijvoorbeeld in 2006 *Van Leubald tot Die Feen*, dat was iets heel anders. In 2010 was het thema *Rondom das Liebesverbot*, in 2011 *Lohengrin*, vervolgens in 2012 de tetralogie *Der Ring des Nibelungen* gezien in zijn geheel, in 2013 *Rienzi*, die hadden we nog nooit gehad en *Het Verlossingsmotief in het werk van Richard Wagner* was het boeiende onderwerp van het studieweekend 2014.

Vertel eens wat over je ervaringen met de Bayreuther Festspiele. wat heb je er zoal meegemaakt?

Ik heb in Bayreuth vier Ringen van even zoveel regisseurs mogen meemaken.

Mijn eerste *Ring* was in 1993, van Harry Kupfer, en ik vond hem boeiend, een grootse belevenis. Die Griekse zaal van Richard, dat onzichtbare orkest en daar komen dan toch die klanken, en wat voor klanken! uit die hemelse bak, dat is zó indrukwekkend. In 2003 hoorde/zag ik die van Jürgen Flimm, in 2007 die van Tankred Dorst, en vorig jaar die van Castorf. En, begrijp me goed, wat betreft die ensceneringen ben ik niet snel teleurgesteld. Ik geloof in verandering, ik geloof dus in beweging. Er moeten voortgaande actualiseringën zijn, zodat je weer eens een andere, eigentijdse, invalshoek hebt, het gaat daarbij om de muziek en het verhaal, en om de verstrengeling van die twee.

Wagner was een hoogpolitiek kunstenaar en met zijn werk heeft hij de politieke gang van zaken in Europa indirect en direct meer beïnvloed dan welke kunstenaar ook. Dat heeft nogal enige discussie opgeleverd en ook politiek getinte ensceneringen. Wat vind je van de houding van vele Wagnerianen, voorop de gebroeders Wieland en Wolfgang, die dit aspect in Bayreuth na de oorlog met de slagzin 'hier gilts der Kunst' probeerden uit te bannen. Of anders geformuleerd: is een apolitieke visualisatie überhaupt mogelijk of krijg je dan aangeklede concertopvoeringen? Ben je teleurgesteld na je laatste ervaringen? En hoe oordeel je in het algemeen over de ensceneringen van de Wagner-opera's? Kun je daar je emoties in kwijt?

Ik kijk naar de bronnen van de *Ring*: enerzijds de politieke situatie in Duitsland rond het woelige jaar 1848 en anderzijds de Noord-Europese en Germaanse mythologie.

Ik vind het uitstekend als Wagners voorstellingen in een politieke context worden geënceneerd: Wagner was ten slotte een politiek dier. In zijn *Ring* refereert hij rechtstreeks aan de politieke situatie in zijn land rond 1848 en de uitbuiting, wat dacht je van de Nibelungen? Dat zijn toch de verworpenen der aarde!?

De regisseur is voor mij een bemiddelaar tussen het werk dat hij regisseert en het publiek dat voor dat werk in het theater komt, en dat betekent simpelweg dat wat hij ook doet, wat hij ook voor gekkigheid bedenkt, aan één ijzeren voorwaarde dient te voldoen: hij moet het verhaal overbrengen zoals, in dit geval, Wagner dat muzikaal en qua tekst en emoties verteld heeft. Wil of kan hij dat niet, dan moet hij het laten. Ik verwijs in dit verband naar de *Ring* van Castorf die ik vorig jaar met Cyrine, Fred en Pieter heb gezien en waarover wij toen uitvoerig hebben geschreven in *Wagner after all*.

Met alle respect voor de mooie muziek van Petrenko en de letterlijk adembenemende bouwwerken die Aleksandar Denic voor die productie gebouwd heeft, maar het verhaal was zoek, er was geen touw aan vast te knopen.

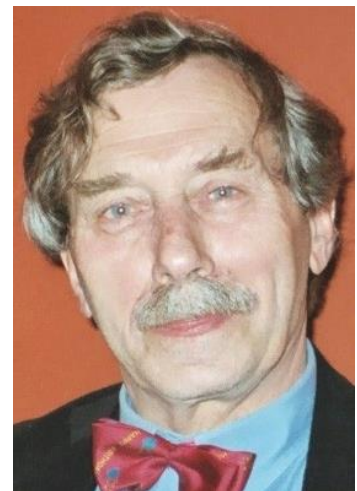


Tijdens het Wagnercongres gewijd aan *Conflict & Compassie* in november/december 2013 in Amsterdam, sprak tijdens een panelsessie Klaus Bertisch met Pierre Audi en Hartmut Haenchen over hetzelfde onderwerp. Daarbij werden tot mijn genoegen verwante gedachten geformuleerd. De regisseur heeft uiteraard de volledige vrijheid om het verhaal over te zetten naar andere tijden, naar de actualiteit, en hij kan dat doen op de wijze die hem of haar goeddunkt, maar er is, nogmaals, wel één onwrikbare voorwaarde waaraan voldaan moet worden: dat het verhaal van de maker van het kunstwerk herkenbaar vormgegeven wordt.

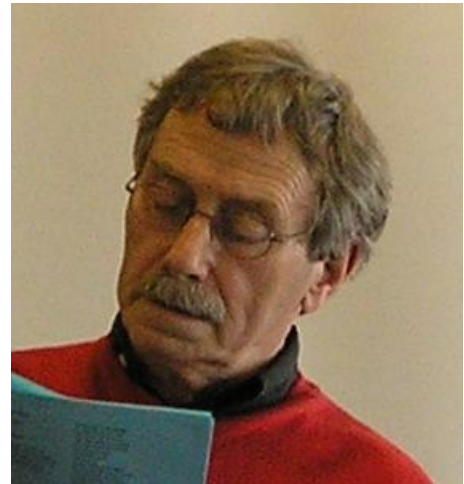
Wat vind je van Wagners vrouwenbeeld: de vrouw is onderworpen aan de man maar wel hun verlossing.

De enige geëmancipeerde vrouw die mij te binnen schiet is Ortrud in Lohengrin en misschien ook nog even Brünnhilde aan het einde van Götterdämmerung, maar ook zij gaan ten onder net als alle andere vrouwen in Wagners opera's.

Ik ben het helemaal niet zo met die bewering eens. Ik vind eigenlijk dat de vrouwen bij Wagner bijna altijd geëmancipeerd (in de zin van *volwaardig* t.o.v. de mannen) zijn.



Natuurlijk is Ortrud een geëmancipeerde vrouw en Brünnhilde is dat ook, maar zijn Isolde, Kundry of Senta dat niet? En waarom dan niet? Zij zijn m.i. volwaardige vrouwen omdat zij in hun levenssituaties op hun manier en binnen hun eigen mogelijkheden, kiezen voor wat voor hen het belangrijkste is: namelijk: de liefde, desnoods de hopeloze en uitzichtloze liefde. Waarom zou dat niet geëmancipeerd zijn? En als je zegt dat Ortrud en Brünnhilde ten onder gaan, net als alle andere vrouwen in Wagners drama's, vertel me dan eens wat er gebeurt met alle mannen in Wagners werken? Waar blijven die mannen die een rol spelen in de *Ring*? Is niet Alberich de enige man die het drama overleeft?



Ton, er staan vele boeken in jouw huis, zogenoemde literatuur van Nederlandse maar ook van vertaalde schrijvers, gedichtenbundels, geschiedenis, filosofie. Je hebt veel sociale contacten, een druk (muziek)leven, wanneer heb je nog tijd om te lezen? Hoeveel boeken heb je inmiddels over Wagner en welk boek heeft jouw voorkeur?

In de loop van de jaren werd ik een steeds groter leesbeest (en dat soort blijft lezen) en heb ik ook heel veel boeken verzameld: in dit huis zo'n 11.000 boeken, geparkeerd in vijf kamers. Een paar jaar geleden dacht ik, ik moet maar eens catalogi gaan maken van mijn boeken over mijn belangrijkste onderwerpen en een van die onderwerpen was Richard Wagner. Ik kom tot ergens tussen de 270 en 300 boeken over hem. *Heb je ze allemaal gelezen?* is wellicht de volgende en voor de hand liggende vraag. Nee, ik heb ze niet allemaal gelezen, dat wil zeggen ik heb ze natuurlijk allemaal wel meerdere malen korter of langer in handen gehad, maar niet gelezen in de zin van A tot Z en tot op de laatste letter. Dat geldt niet voor alle boeken, want de enorme vierdelige pil van Ernest Newman *The life of Richard Wagner*, heb ik naast de eigen geschriften van Wagner, de dagboeken van Cosima en nog een aantal andere boeken wel grotendeels integraal gelezen in een (vruchteloze) poging om een helder beeld te krijgen van het enigma.

Er zijn wel boeken die ik regelmatig raadpleeg: Egon Voss *Wagner und kein Ende*, Udo Berman *Blühendes Leid*, Peter Wapnewski's boek uit 1995 over de *Ring: Weisst du wie das wird ...?* en nog zo het een en ander. Af en toe lees ik in Hartmut Haenchen, met name in deel 2 van dat dikke boek dat hij laatst heeft uitgegeven over *Werktreue und Interpretation*, en dat bevalt mij zeer. En ik ben nu bezig met Christian Thielemann's *Mein Leben mit Wagner*, een van de boeken die mij ter gelegenheid van mijn afscheid als voorzitter door het genootschap zijn geschonken. Naar aanleiding van jullie aan mij voorgelegd citaat uit Gerrit Komrij's *Wagner en ik*: ik heb er zijn er door jullie geciteerd boekje nog eens bijgehaald. Het is niet een werk waar ik veel naar grijp, ik vind het een beetje schimmig (hij zelf trouwens ook), maar het is geheel des Komrij's en ik houd nu eenmaal van Komrij. Zijn verzamelde gedichten staan paraat in mijn kast, zijn prachtige poëziebloemlezingen ook.

Ik heb naast (en evenals) Wagner overigens nog een andere passie en dat is sinds jaar en dag *Venetië* - samen met een goede vriend heb ik in een grijs verleden zo'n 120 gedichten over die wonderlijke stad uit het Engels, Frans en Duits vertaald. Er bestaat ook een heel interessant boekje van ene Friedrich Dieckmann: *Richard Wagner in Venedig* en dat is een samenvoeging van allerlei dingen die Richard Wagner met *La Serenissima* verbonden. En dat zijn niet de geringste dingen, want we weten dat hij daar zijn onverwachte einde heeft gevonden. Hij is zo'n 5 of 6 keer in Venetië geweest - ongeveer net zo vaak als ik.

Zijn er wat jou betreft wat je kunt noemen, Wagnerdirigenten? En naar wie gaat jouw voorkeur uit?

Ach, ik ben erg gesteld op de opnames met Solti, Böhm en nog een paar anderen (Adam Fischer, Christian Thielemann, Haenchen) en dan heb ik ook nog twee Nederlanders: Hans Vonk en Ed Spanjaard (Reisopera!) die ik beiden zeer bewonder.

Ik ben echter onvoldoende ingevoerd om ze in alle opzichten muzikaal en interpretatief verantwoord te kunnen vergelijken... en om je waarheid te zeggen, het kan me eigenlijk niet zoveel schelen.

Dank je wel Ton, voor dit interessante gesprek. 🎵